

УДК 821.1612-1«19»

[https://doi.org/10.31652/3041-1017-2026\(8-1\)-12](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2026(8-1)-12)

МОТИВИ САМОТНОСТІ В ПОЕЗІЇ ВОЛОДИМИРА ЗАБАШТАНСЬКОГО

Віктор Крупка¹ , Алла Віннічук¹ , Наталія Солодюк¹ ¹Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Надійшла до редакції / Received: 1.02.2026 Схвалено до друку / Accepted: 19.03.2026

Анотація

У статті окреслено самотність як художню доміную життєтворчості Володимира Забаштанського. З'ясовано її життєву основу, зокрема зацентровано на трагічному епізоді, коли у віці вісімнадцяти років ще юним хлопцем він утратив руки й позбувся зору. Унаслідок чого не міг повноцінно осягати світ, і творчість стала можливістю з ним комунікувати. У період юнацького максималізму та соцреалістичного дискурсу в поезії митця слова простежувалося повне її заперечення. Відзначено, що у зрілій творчості мотиви самотності набувають більш чіткого висвітлення і постають, як екзистенційно-творча данність, факт, константа.

Означено, що самотність у поезії В. Забаштанського має здатність поглиблюватись, набувати рис ключового мотиву, а отже, граничною ситуацією художньо перетвореного буття, яку ліричному героєві складно подолати, позаяк духовні та вольові чинники не завжди здатні проявляти себе уповні. Вона проявляється не тільки у зовнішньому факторі обмеження людських можливостей у мінімальному просторі геометричної форми, а й у статиці внутрішньої свободи, яка є винятковою цінністю людської автентичності.

Ліричний герой переживає відповідний стан, і тому намагається за допомогою спогадів вийти за її межі, зануритися у спогади, повні яскравих візій дитинства та юності, коли життя виривало, наповнювалося різними фарбами й тонами. Отже, звернено увагу на трансцендентування, яке відбувається у внутрішньому світі незрячої людини, і його можна означити як буття-за-межами-світу, спробою втечі з буття-у-світі (самота), що обтяжує, руйнує, є негациєю буденності, оскільки тут особливо відчутними стають немічність, ізоляваність, непотрібність. Утеча у спогади, намагання сконцентруватися на допомозі ближньому, активна громадянська позиція дають можливість ліричному героєві піднятися над своєю самотою, хай хоч на певний період, але перемогти її.

Ключові слова: життєтворчість, самотність, мотив, ліричний герой, екзистенційність, трансцендентування..

UDC 821.161.2-21.09

[https://doi.org/10.31652/3041-1017-2026\(8-1\)-12](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2026(8-1)-12)

CATEGORY OF THE TRAGIC IN ART AND FICTION (based on the dramas "Sava Chaly" and "Pereyaslav Night" by Mykola Kostomarov)

Viktor Krupka¹ , Alla Vinnichuk¹ , Nataliia Solodiuk¹ ¹Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnitsia, Ukraine

Abstract

The article outlines loneliness as the artistic dominant of Volodymyr Zabashtansky's creative work. Its vital basis is clarified, in particular, the emphasis is placed on the tragic episode when, at the age of eighteen, he lost his hands and lost his sight as a young boy. As a result, he could not fully comprehend the world, and creativity became an opportunity to communicate with it. During the period of youthful maximalism and socialist realist discourse, its complete negation was traced in the poetry of the artist of the word. It is noted that in mature creativity, the motives of loneliness acquire a clearer illumination and appear as an existential-creative given, a fact, a constant.

It is noted that loneliness in the poetry of V. Zabashtansky has the ability to deepen, to acquire the features of a key motif, and therefore, a limiting situation of artistically transformed existence, which is difficult for a lyrical hero to overcome, since spiritual and volitional factors are not always able to fully manifest themselves. It manifests itself not only in the external factor of limiting human capabilities in the minimal space of a geometric form, but also in the statics of inner freedom, which is an exceptional value of human authenticity.

The lyrical hero experiences a corresponding state, and therefore tries to go beyond it with the help of memories, to immerse himself in memories full of bright visions of childhood and youth, when life was turbulent, filled with different colors and tones. Thus, attention is drawn to the transcendence that occurs in the inner world of a blind person, and it can be defined as being-beyond-the-world, an attempt to escape from being-in-the-world (solitude), which burdens, destroys, is the negation of everyday life, since here weakness, isolation, and uselessness become especially tangible. Escape into memories, an attempt to concentrate on helping others, an active civic position enable the lyrical hero to rise above his loneliness, at least for a certain period, but to overcome it.

Keywords: life-creativity, loneliness, motif, lyrical hero, existentialism, transcendence..

Постановка наукової проблеми. Мотиви самотності у творчості Володимира Забаштанського – поета, представника «тихої лірики», займали чільне місце. Безглузда трагедія у вісімнадцятирічному віці (юнак утратив очі і руки) призвела до виникнення нової реальності, коли першорядними стали інші чинники його зв'язку із соціумом. А неможливість сприймати світ зором створила значні обмеження для всеохопного пізнання світу, орієнтації у просторі та соціальній взаємодії, отримання естетичного задоволення та повноцінній трудовій діяльності. Відповідно, митець працює над розвитком інших рецепторів, завдяки яким здатний осягати людську сутність та неоднозначність світу. Літературознавець М.

Стрельбицький про здатність В. Забаштанського відчувати докільля не тільки іншими органами чуттів, а й інтуїтивно і по-мистецьки зряче відзначав: «... Оце усвідомлення своєї сили і ролі живописця правди дає йому право усе частіше і в текстах своїх нових поезій казати про себе: «дивлюся», «дивився», «бачив»... Хоч, зрозуміло: уся інформація про світ, докільля, крім, можливо, найелементарнішої тактильної, іде до нього через слухові канали. Зіставлення почутого від різних людей, включаючи й інтонаційні барви мовлення, – ось шлях до всіх тих ясновидінь та живописань» [1, с. 132]. Однак почуття самотності підсвідомо з'являються у його поетичних рядках, і автор не стільки смакує її майже фізичної присутності,

скільки десь ірочнічно, а десь і з гірким досвідом констатує, що вона є:

На балконі «два на три», –

Від жури і до жури.

Лиш бетону не протри

На балконі «два на три» [2, с. 257].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Творчість Володимира Забаштанського не набула особливого резонансу в сучасному літературознавстві, проте вивченням її ідейно-художнього змісту та визначенням ролі митця слова в літературному контексті доби займалися А. Віннічук, І. Дзюба, Ю. Ковалів, В. Крупка, А. Подолинний, М. Стрельбицький, Л. Тарнашинська, А. Ткаченко, О. Шарагіна та ін., а мотиви самотності в поетичній творчості досліджували Н. Анісімова, А. Віннічук, В. Крупка, О. Логвиненко, Т. Рязанцева, Г. Токмань, Е. Соловей та ін.

Мета статті окреслення самотності як екзистенційно-психологічної домінанти в поезії Володимира Забаштанського, розкриття її світоглядно-особистісних та художніх аспектів.

Виклад основного матеріалу. Першопочатки творчого шляху Володимира Забаштанського характеризувалися повним відкиданням самотності вже в декларативній максимі ранньої творчості митця слова: «В них мільйони є рук – з ними я не безрукий, / В них мільйони очей – з ними я не сліпий» («Відвертість» [3, с. 97]). Тут ліричний герой безапеляційно говорить про відсутність самотності в духовно-гуманістичному вимірі своєї екзистенції, розкриває єдність людини із соціумом, яка увиразнюється концептом віри – ключовим аспектом життєтворчості митця слова. В. Крупка, досліджуючи його психологічно-естетичну природу відзначає: «Категорія віри в його творчому вираженні є актуально особистісною, внутрішньо зорієнтованою, гранично необхідно. Віра в себе важлива не тільки для фізичного одужання, бо аспект тілесного тут є опосередковуючим, але й для самовиховання в духовному сенсі, для самовдосконалення, що стало важливим для В. Забаштанського, коли він потрапив у граничну ситуацію, вихід з якої залежав від твочих устремлінь у площині духовно-вольової організації особистості» [4, с. 11].

Окрім того, таку не-самотність можна пояснити як певними генетичними аспектами людської психології, так і канонами соціалістичного дискурсу, який культивував

для радянської людини оптимістичну установку. Маємо також визнати, що емоційне заперечення самотності якоюсь мірою говорить про її наявність. Оскільки вона функціонально зрима, то спроба хоча б у поетичному вимірі її позбутися, окреслити їй альтернативу дає можливість ліричному героєві відчувати свою ідентичність, здатність до реалізації оптимістичних екзистенційно-творчих перспектив і потенцій.

Самотність набуває зримих обрисів у період повної творчої зрілості В. Забаштанського, коли його юнацький максималізм починає поступово згасати. Її усвідомлення – це в першу чергу істинна мужність, оскільки прийняття цього факту засвідчує життєву виваженість, внутрішній стоїцизм митця. Ідентифікація цієї онтологічної категорії в побутово-просторічному розрізі («тьмява», «глушман, глухович, глухота», «вічна п'ятьмава», «темнота», «скам'яніла ненавидь», «бетонна німота») лише підтверджує іронічну, а деінде згірко-сатиричну манеру саморефлексій, самозвертань поета, що вкотре засвідчує його волю, дух, життєву силу.

Таке художнє окреслення самоти характеризує В. Забаштанського як поета, що є представником реалістичного спрямування чи, мовлячи інакше, «рустикального» (за В. Моринцем) неонародницького вектору поетичного дискурсу другої половини ХХ століття. Його поетичне буття вивершується завдяки своєрідності народнопоетичного світовираження та світосприйняття, що в свою чергу розкриває самотність у поезії «Скресла вода» як певну персоніфіковану особу, суб'єкт, що протиставляється чи супроводжує ліричного героя «по цей бік ночі»:

А тим часом порядкує вдома

Самота, сусідка розвідна.

Знов мене припрошує до столу,

Ти, мовляв, зі мною, пережди,

Ніби у відлигу сніг, достоту,

Самота податлива завжди.

Тож не стій на горні мого духу,

Не мани, самото, не студи,

Будь не дужим – дужчим за недугу

Треба сили скреслої води [5, с. 158].

Психотерапевт І. Ялом виділяє три типи самотності (ізолюваності) – від себе (внутрішньоособистісна), від інших (міжособистісна) і від життя (екзистенційна). Для ліричного героя В. Забаштанського найбільш

болючою є екзистенційна ізоляція, яка, за І. Яломом, характеризується неможливістю подолання прірви між Я та іншими, прогалиною, яка існує навіть при дуже глибоких, сповнених довіри міжособистісних стосунках [6]. Цією прірвою є неможливість безпосереднього контакту зі світом, оскільки, взаємодіючи з ним тільки за допомогою слова, автор не має можливості візуально споглядати світ і, таким чином, повноцінно його осягати. Часткова ізоляція не є передумовою для цілісного гармонійного втручання ліричного героя (відповідно, автора) у динаміку суспільного розвитку. Однак це ніяк не перешкоджає йому трансцендентно виходити за межі своєї самотності завдяки спогадам про минуле дитинство і юність, які становлять сонячну часточку його духовного світу:

Тюрма самотини, глухі закути,
В журби за ґратами сиди, як тать.
Довіку звідси не втекти нікуди,

Та зрідка можна в спогади тікати («Балада зради» [7, с. 391]).

Екзистенційна психологія відзначає, що якщо ми згадуємо дещо із минулого, це означає, що наше існування тут-і-зараз відкрите минулому. Не ми існуємо в минулому – минуле існує в нас. Трансцендентування, яке відбувається у внутрішньому світі незрячої людини, можна означити як буття-за-межами-світу, і воно є, власне, спробою втечі з буття-у-світі (самота), що обтяжує, руйнує, є негацією буденності, оскільки тут особливо відчутними стають немічність, ізолюваність, непотрібність. І тоді ліричному героєві видається, що плін буття соціуму оминає його і він залишається за межами його розвитку.

Почасти бар'єром виходу за межі самотності (у буття-за-межами-світу) є нечутливість Я як феномену сутності, автентичності та іманентності ліричного героя-самообсерватора. Так, у поезії «Покон» простежуємо тимчасове закріплення його емоційно-вольової організації, що призводить до поглиблення та розширення мороку самоти, який не здатні подолати навіть спроби виходу героя у буття-за-межами-світу: «Щось у мені вже відболіло, / Взялося тугою самотини. / Відбаґряніло, відбіліло, / Пов'яли навіть спогади і сни» [8, с. 187].

«Туга самотини» виступає тут екзистенціалом, який означає самотність як невідбутне явище у світі буденного та граничного

буття. Однак безодня, яка виникає між ліричним героєм та цим явищем як певним результатом, не є неподоланною, оскільки тут граничне буття стає лише моментом буття, граничною ситуацією, і тоді герой, «зависнувши над прірвою самотини», осягає її як реальність, розуміє, що від неї не можна сховатися, проте її можна подолати само-зміною, само-трансцендуванням. Н. Хамітов із цього приводу зазначає, «що граничне буття є тим виміром людського буття, в якому відбувається не тільки посилення самотності, а й з'являється можливість дійсного виходу за її межі» [9, с. 98].

Саме усвідомлення психологічного болю та страждання, а відтак і самотності, але не занурення в неї, тримає ліричного героя в стані мужнього прийняття на себе вантажу екзистенційної ізолюваності і стоїчного її перебування. «Зависнувши над прірвою самотини», ліричний герой намагається протистояти тій частині свого Я, яка може створити передумови для породження жаху як граничного страху та спрямування його за межі Ніщо. У цьому проявляється його «гуманістично-оптимістичний стоїцизм» [10], підґрунтям якого, на наш погляд, є взаємодія сфер індивідуального та колективного позасвідомого із зовнішніми впливами в площинах людської свідомості. Цей стоїцизм вимагає від нього максимальних надзусиль («Хапаюся за стебла слів <...> / Хапаюся і за смалке проміння волі <...> / Хапаюся за ланцюги Кармалюкові, / За крила янголів, за роги сатани», «Тримаюся» [11, с. 203]), концентрації всіх чинників вольової та емоційної сфери людської свідомості. Анафора хапаюся підкреслює титанічне намагання ліричного героя повноцінно перебувати в процесі життєтворчості, бо таким способом він ще залишає за собою здатність будувати світо-проекти, формувати себе людиною соціальною, затребуваною, а відповідно – і щасливою.

Самотність, вписана в буття-у-світі, – певна замкненість, обмеженість внутрішньої та зовнішньої свободи ліричного героя; це людина в квадраті, ізолюваному, герметично замкненому від зовнішнього світу просторі. В. Крупка, окреслюючи самотність у поезії І. Римарука, зазначає: «Її екзистенційні характеристики дають можливість реципієнту простежити не тільки художню еволюцію автора, а й фактори зовнішнього світу, від яких залежить його сутнісне оприявлення ліричного героя» [12, р. 26].

У поезії «Ціна» В. Забаштанського ліричний герой не лише відчуває певне обмеження в просторі, а й у вияві своєї внутрішньої свободи, свого Я:

Взялась-таки до решти доконати,
Таки загнала в найтісніший кут.
Останній вже плацдарм – квадрат кімнати –
Бетонна німота моїх покут [13, с. 254].

Самота тут проявляється не тільки у зовнішньому факторі обмеження людських можливостей у мінімальному просторі геометричної форми, а й у статисти внутрішньої свободи, яка є винятковою цінністю людської автентичності.

Загалом же самотність у розрізі поетичного світу В. Забаштанського досить часто перетинається та взаємодіє з не-самотністю (трансцендуванням). Так, у поезії «Дитинство» її формують образи дитинства та ранньої юності, що означають усе проминуле життя, і є своєрідною бінарною опозицією мовчазно-споглядальному «тепер» в осерді самоти:

Спомини, брате, жалючі, мов шершні...
Тільки заплющу повік пелюстки:
У листопаді з сумної черешні
Скрапують кров'ю останні листки [14, с. 131].

Не-самотність, вписана в автобіографічний синерген, завершений на точці відліку «вісімнадцять років», окреслює «очищеність і вагомість первоелементів буття» (І. Дзюба), які акумулюють у собі такі феномени життєвого

світу, як повнота життя, радість існування, сонячна діткливість, життєтворчість (в значенні творити життя). У зв'язку з окресленням такої опозиційності (назагал тільки формальної) виникає диференціація ліричного героя на два обличчя авторського Я: юного хлопчика (перше обличчя) як творця життєвої перспективи, яка як здійснена для досвідченого обсерватора (друге обличчя) реальність з висоти літ стала гіркою дійсністю: «Ти пощо, хлопчику, з черешні, / Так задивився в далину? / Ген-ген у дні свої прийдешні, / В сьогоднішню самотину («Далеч» [15, с. 9]).

Висновки. Отже, самотність у поезії В. Забаштанського утворює буття-у-світі, що почасти проникає у внутрішню біографію автора, реалії та колізії його життєвого світу. Екзистенційне та психологічне окреслення вказують на його протікання у суміжних площинах, що потверджує амбівалентність цієї категорії сутності ліричного героя. Завдяки їй проявляється його внутрішній стоїцизм, що є визначальною гуманістично-етичною особливістю життєтворчості як безперечної включеності у розвиток соціуму. Таким чином, у системі маскулітних концептів самота посідає важливе місце саме в ракурсі її подолання, адже для цього необхідні якості, що входять до духовно-вольової організації людини.

Список використаних джерел

- Стрельбицький М. (2000). Неопалима народність слова. Київ., № 9/10. С. 129–134.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка. 448 с.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка. 448 с.
- Крупка В. (2010). Поезія Володимира Забаштанського (проблеми творчої еволюції): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01; Київс. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ. 19 с.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка. 448 с.
- Ялом І. (2026). Екзистенційна психотерапія. Київ : Видавництво Ростислава Бурлаки, , 656 с.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка., 448 с.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка., 448 с.
- Хамітов Н. В. (2000). Антропология граничного буття : постановка проблеми. Колізії антропологічного розмислу / В. Г. Табачковський, Г. І. Шалашенко, А. М. Дондюк та ін. Київ, 2002. С. 98–107.
- Тарнашинська Л. (2000). Пафос стоїцизму : [про кн. «Свічкою слова». Вінниця, Володимира Забаштанського]. Слово і час., № 12. С. 7–10.
- Забаштанський В. (2000). Свічкою слова : вірші та балади. Жмеринка., 448 с.
- Krupka V. P., Vinnichuk A. P., Sorokolita-Susha O. S. (2025). The existential motif of loneliness in the poetry of Igor Rymaruk. *Advances in Domestic and Foreign Philological Science* (October 29–30., Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. P. 24–27.

- Забаштанський В. (2000).** Свічечкою слова : вірші та балади. Жмеринка, 448 с.
- Забаштанський В. (2000).** Свічечкою слова : вірші та балади. Жмеринка, 2000. 448 с.
- Забаштанський В. (2000).** Свічечкою слова : вірші та балади. Жмеринка, 2000. 448 с.

References

- Strelbytskyi, M. (2000).** The unburned nationality of the word. Kyiv, (9/10), 129–134. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Krupka, V. (2010).** Poetry of Volodymyr Zabashtsky (problems of creative evolution): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01; Kyivs. un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Yalom, I. (2026).** Existential psychotherapy. Kyiv : Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Khamitov, N. V. (2002).** Anthropology of marginal existence: problem formulation. Collisions of anthropological reflection / V. H.Tabachkovskiy, H. I. Shalashenko, A. M.Dondiuk ta in. Kyiv, 98-107. [in Ukrainian].
- Tarnashynska, L. (2000).** The pathos of Stoicism: [pro kn. «Svichechkoiu slova» (Vinnytsia, 2000) Volodymyra Zabashtanskoho]. Slovo i chas, (12), 7–10. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Krupka, V. P., Vinnichuk, A. P., Sorokolita-Susha, O. S. (2025).** The existential motif of loneliness in the poetry of Igor Rymaruk. Advances in Domestic and Foreign Philological Science (October 29–30, 2025. Riga, the Republic of Latvia) : International scientific conference. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 24–27. [in Latvia].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].
- Zabashtskyi, V. (2000).** Candlelight Words: Poems and Ballads. Zhmerynka. [in Ukrainian].

Про авторів

Віктор Крупка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
e-mail: viktor.krupka@vspu.edu.ua

Алла Віннічук, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
e-mail: alla.vinnichuk@vspu.edu.ua

Наталія Солодюк, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
e-mail: solodiuk.n@vspu.edu.ua

About the Authors

Viktor Krupka, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynsky Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
e-mail: viktor.krupka@vspu.edu.ua

Alla Vinnichuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynsky Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
e-mail: alla.vinnichuk@vspu.edu.ua

Nataliia Solodiuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynsky Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
e-mail: solodiuk.n@vspu.edu.ua